

bioveem

nieuwsbrief

in dit nummer

- Biologisch, eigenlijk heel logisch?
- Anne en Anneke Koekkoek, biologisch-dynamische opportunisten
- Jan en Joke van Dorp, regio-ondernemers pur sang
- Berijdingsschade valt best mee
- Onderzoek doen met boeren is gewoon leuk
- Zijn roeken intelligenter dan mensen?

Biologisch, eigenlijk heel logisch?

De motivatie om biologisch te (gaan) produceren neemt in rap tempo af als boeren geconfronteerd worden met de huidige afzetproblemen. Ook binnen Bioveem zijn enkele deelnemers zwaar getroffen door het faillissement van Swenty/Bastiaansen. Half september is de consumenten campagne van de Taskforce Marktontwikkeling Biologische Landbouw van start gegaan met als slogan *Biologisch, eigenlijk heel logisch*. We hopen van harte dat de markt zich weer verder ontwikkelt tot een groeimarkt. Het zou toch te gek zijn als biologische producten over enkele jaren alleen verkrijgbaar zijn in de natuurvoedingswinkel of op de boerderij en dat biologische productie slechts door een enkeling wordt bedreven om het ambacht te behouden voor ons cultuurerfgoed.

Een consumenten campagne voor biologische producten is goed. Maar het is ook tijd dat de zuivelindustrie zich volledig gaat inzetten om de afzet van biologische producten te stimuleren. Zelf geven zij aan dat dit alleen mogelijk is bij voldoende marktvraag. De vicieuze cirkel kan doorbroken worden als alle partijen investeren in de verdere ontwikkeling van biologische producten.

Biologische producten alleen nog op de boerderij...?

Herkenbare producten

Met uitgekende marketing kan men ook vanuit de zuivelindustrie en de retail de vraag stimuleren. Bij Albert Heijn bijvoorbeeld stijgt de melkcomzet sterk wanneer biologische producten in de Bonus-aanbiedingen vallen. De zuivelindustrie lijkt hier terughoudend en zou best wat meer vertrouwen en durf mogen uitstralen om te investeren in nieuwe markten en nieuwe producten. De uitdaging is te komen tot herkenbare biologische producten, met een unieke smaak die verband houdt met de biologische wijze van produceren. Producten die herkenbaar zijn van het boerenerf tot het winkelschap en die van Nederlandse herkomst zijn. Dit zou een essentiële bijdrage leveren aan het perspectief van de biologische melkveehouderij en zou prima in de Taskforce passen.

De bijdrage van Bioveem

Voor Bioveem als onderzoeksproject voor de biologische melkveehouderij ligt geen primaire rol in marktontwikkeling en marktverkenning. Wij houden ons bezig met het zoeken naar technische en systeeminnovaties en de lange termijn onderscheiding van de gangbare productie. Niet een kwestie van beter of slechter, maar vernieuwend en anders. Samen met veehouders zoeken we naar oplossingen voor de belangrijkste knelpunten. Deze kennis is van belang voor de gehele sector. We moeten investeren in onderscheidend vermogen ten opzichte van andere productiesystemen. Doelen zijn onder andere reductie tot nul van antibioticagebruik en andere reguliere geneesmiddelen, verbeteren van het dierenwelzijn en het sluiten van de mineralen kringlopen. Op deze wijze kan de biologische veehouderij een voorloperfunctie hebben voor de reguliere landbouw.

Herkenbare producten met een unieke smaak

Goed voor milieu

Biologische veehouderij is meer dan alleen een gegarandeerde weidegang. Het gaat over de

totale productiewijze, met het respect voor het dier. Duurzame productie met behoud van een schoon milieu en een mooie omgeving. Over milieu zal de komende tijd veel worden gesproken; de mestwetgeving, het derogatieverzoek en nitraat in het grondwater. De verwachtingen ten aanzien van de biologische veehouderij zijn wat betreft milieu en omgeving hooggespannen. Voor biologische melkveehouderij-bedrijven lijken de MINAS-eindnormen geen probleem te zijn. De uitslag van het derogatieverzoek (uitzonderingsaanvraag voor 250 kg ipv 170 kg stikstof uit dierlijke mest) heeft weinig invloed op de biologische bedrijven. Biologische bedrijven blijven immers al binnen de aanvoernorm van 170 kg stikstof per ha uit dierlijke mest. Of biologische melkveehouderij een garantie is voor een laag nitraat gehalte in het grondwater zal uit dit Bioveem-project moeten blijken. De wettelijke normen voor grondwaterbescherming zijn voor de biologische melkveehouderij geen probleem. Wat dat betreft blijft biologisch heel logisch. Nu de afzet nog

Bert Philipsen, projectleider

Bioveem is nu lekker op gang gekomen wat mede blijkt uit de officiële opening op 4 juni 2002 bij de familie Elderink in De Lutte (O). Op alle bedrijven zijn één of meerdere onderzoeksprojecten neergelegd en de eerste resultaten over het groeiseizoen van 2002 kunt u binnenkort verwachten. In deze nieuwsbrief maakt U al kennis met onderzoeksresultaten van bemesting bij Oosterhof en roekenvraat bij Boons en Tomassen.

Anne en Anneke Koekkoek, biologisch-dynamische opportunisten

Anne en Anneke hebben elkaar ontmoet op Warmonderhof, toentertijd de opleiding voor Biologisch Dynamische landbouw. Zij hebben het voor elkaar gekregen om vrijwel zonder hulp zelfstandig ondernemer te worden op een pachtbedrijf op de mooie Friese klei in Achlum (bij Harlingen). Daar produceren ze op hun eigen bedrijf 'Waddenzuivel'

Nog niet ideaal

Ondanks dit succes beschouwt de familie Koekkoek het bedrijf waarop ze boeren niet als de plek waar ze altijd willen blijven. Door het ontbreken van eigendom als onderpand lopen zij groenfinanciering mis. De verpachter ligt dwars en belemmert hen op alle vlakken in de bedrijfsvoering. Frankrijk lonkt, maar door de kinderen willen zij nu niet weg, en door de investering kunnen zij nu niet weg."

De komende jaren wordt het bedrijf gemoderniseerd

Beperkingen dwingt ondernemers creatieve oplossingen te zoeken. Anne en Anneke doen dat ook maar het is voor hen niet mogelijk het ideale bedrijf te vormen. Zo is de ligboxenstal echt aan vervanging toe. De huidige stal is al een aanpassing binnen het bestaande gebouw van de kop-hals-romp-boerderij. Anne heeft in de huidige situatie te veel en te zwaar werk voor de dagelijkse verzorging van de veestapel.

Opportunisten

Ondanks alle belemmeringen blijft het echtpaar optimistisch. Ze willen in de komende 10 jaar het bedrijf moderniseren. Er moet een nieuwe stal komen, het erf moet goed berijdbaar worden en er moet quatum bij. "Momenteel melken we gemiddeld 5500 kg per koe, maar de ontwikkelingen in de landbouw eisen ook van ons dat we groeien in omvang," aldus Anneke. "Door de beperkte middelen waar we mee werken boeren we noodgedwongen extensief, terwijl dat gevoelsmatig niet zo is. We willen graag intensiever, maar

kunnen bijv. geen bijproducten voeren in deze stal."

De 'Waddenzuivel' wordt op het eigen bedrijf geproduceerd

De zuivelverwerking zal blijven, Anne en Anneke hebben er plezier in, het geeft veel aanloop en geeft het bedrijf een goede uitstraling.

Ton Baars, Louis Bolk Instituut

Jan en Joke van Dorp, regio-ondernemers pur sang

Jan en Joke boeren op een steenworpafstand van het ouderlijk bedrijf van Jan in het veenweidegebied (Alphen aan de Rijn: klei op veen). Het land van de buurman komt slechts één keer te koop en in 1994 zijn zij dan ook verhuisd naar het buurbedrijf.

Vooroplopen en niet treuzelen

Jan is een ondernemer met een hart. Hij heeft een warm gevoel voor zijn streek, kan goed met mensen overweg, is actief betrokken bij de plaatselijke dorpsactiviteiten en voetbalt als enige boer tussen de burgers.

Van Dorp heeft een fors machinepark tot zijn beschikking

Door de omschakeling is hij "serieuzer en ook fanatieker boer geworden." Jan is fel, wispelturig, loopt graag voorop en wil druk op de ketel houden. Zijn werkstijl is die van vandaag klaar en niet uitstellen. Zijn ondernemerschap kenmerkt zich door de groei die het bedrijf heeft door-gemaakt. De intensiteit is ruim 8000 kg per koe en bijna 12000 kg melk/ha. Hij oriënteert zich steeds op de markt en zegt: "Het inkomen moet uit melk komen en diegene die nu meedoen aan de verbreding zijn de potentiële wijkers."

Grenzen

Toch is hij graag buiten met het land bezig. Zo is in het voorjaar twee uurtjes per dag Ridderzuring steken geen kwelling, maar een ontspanning. Door de groei is hij grote financiële verplichtingen aangegaan en loopt hij zowel tegen zijn eigen

Een nieuwe uitdaging in akkerbouwgrond

fysieke grenzen als de grenzen van de biologische landbouw aan: "Er is tekort aan vrije tijd, en tekort aan arbeid op het bedrijf en een bedrijf van deze omvang heeft eigenlijk een vaste medewerker nodig". Toch blijft Jan blijft ondernemen en groeien. In 2002 heeft hij akkerbouwgrond verworven die het hem mogelijk maakt om graan en maïs te telen. Hierdoor zal hij in de toekomst extensiever gaan boeren, wat niet betekent dat het rustiger wordt.

Kennisoverdracht is van groot belang binnen de biologische landbouw maar ook daarbuiten. Daarom wil iedereen binnen Bioveem de komende jaren bijdragen aan informatievoorziening. Door middel van groepsbijeenkomsten, onderzoek, registratie en intensief contact tussen DLV-er en de Bioveem deelnemers zal veel van deze informatie naar boven komen.

Deze informatie is niet alleen interessant voor biologische bedrijven maar zeker ook voor gangbare bedrijven. Opgedane kennis wordt gebruikt voor excursies, workshops, studieclubs, artikelen in vakbladen en open dagen voor de gangbare collega. Dit kan gangbare bedrijven in de toekomst helpen bij het omschakelen.

De gangbare landbouw zal het de komende jaren moeilijker krijgen i.v.m. de aangescherpte mestwetgeving en alle aanvullende regels die nog gaan komen. Er kunnen echter veel problemen opgelost worden met kennis die in de biologische landbouw is opgedaan. Denk hierbij aan: gras/klaver, vruchtwisseling, stimuleren van de bodemvruchtbaarheid/bodemleven, mechanische onkruidbestrijding enz. Het project Bioveem is dus van belang voor de gehele melkveesector, zowel gangbaar als biologisch.

Ton Baars, Louis Bolk Instituut

Berijdingsschade valt best mee

Tijdige bemesting met dierlijke mest kan de productie van gras vergroten. De bodembelasting waarmee de toediening gepaard gaat kan de groei echter ook remmen. Toedieningsapparatuur voor dierlijke mest verschilt in de mate van bodembelasting, maar ook in de mate waarin stikstof (N) effectief ter beschikking komt voor het gewas.

De moeilijkheid zit dus in het feit dat vroeg bemesten grasgroei stimuleert, maar de apparatuur die daarvoor nodig is berijdingsschade veroorzaakt.

In de vorige nieuwsbrief zijn de hypothesen van Bioveem deelnemer Durk Oosterhof besproken en op zijn bedrijf in Drachten is een proef gedaan om te kijken hoe mestgift, tijdstip van bemesting en toedieningsapparatuur het best op elkaar afgestemd kunnen worden. Hieronder de resultaten.

De proeven lagen op een relatief natte leemhoudende zandgrond. In de proeven is een vergelijking gemaakt van mesttoediening in maart met de zodebemester, met de sleepslang en met bovengrondse toediening.

Berijdingsschade lijkt weinig invloed te hebben op de totale opbrengst

Bij de zodenbemester waren er verschillen in opbrengst binnen en buiten het wielspoor

Gemiddeld over beide percelen waren de verschillen in opbrengst tussen verschillende behandelingen klein. Zelfs het weglaten van een mestgift gaf geen duidelijk verminderde opbrengst. Alleen bij bovengrondse toediening bleef de opbrengst circa 400 kg ds per ha achter.

Binnen behandelingen bestonden er wel opvallende verschillen. Zo was de grasopbrengst bij gebruik van sleepslang of zodebemester in het wielspoor 9 tot 20 % lager dan die buiten het wielspoor, terwijl bij bovengrondse toediening in het wielspoor juist een iets hogere opbrengst werd gemeten. Uit de resultaten bleek dat de gras-

opbrengst buiten het wielspoor in beide percelen veelal wel positief reageerde op mest, vooral bij een laag klaveraandeel. Binnen een wielspoor was de reactie op mest afwezig.

Op het voor berijdingsschade meest gevoelige perceel, bleef de grasopbrengst in de wielsporen het sterkst achter. Het positieve bemestingseffect (buiten het wielspoor) en het negatieve berijdingseffect (in het wielspoor) hebben elkaar min of meer opgeheven.

Apparatuur voor bovengrondse toediening kent een relatief grote werkbreedte waardoor berijdingsschade op perceelnivo in beginsel klein kan zijn. Daar staat tegenover dat bij bovengrondse toediening een deel van ammonium-N verloren kan gaan door vervluchtiging. Ondanks het feit dat gebruik is gemaakt van relatief ammoniumarme mest, leek het positieve effect van geringere berijdingsschade niet op te wegen tegen het tegenvallende bemestingseffect van bovengrondse toediening. Deze ervaringen met bovengrondse toediening ligt in lijn met PV-onderzoek binnen het VelVanla project en vergelijkbaar onderzoek op De Marke.

Nick van Eekeren, Louis Bolk Instituut

Onderzoek doen met boeren is gewoon leuk

Bioveem maakt gebruik van participatief actie onderzoek (PAR). In de vorige nieuwsbrief heeft u kunnen lezen wat dit precies inhoudt. Deze keer gaan we dieper in op het leerproces dat zich bij veehouders afspeelt en hoe de onderzoekers daarin staan.

In dit type onderzoek is het zaak de veehouder serieus te nemen in zijn persoonlijke zoekproces. Voor veel onderzoekers is het even wennen om de regie uit handen te geven. Men hangt erg aan statistiek, herhaalbaarheid en betrouwbaarheid. Daar is op zich niets mis mee, maar veehouders zijn uit op "een systeem dat werkt". Dit is iets anders dan "objectieve kennis op deelgebieden van het bedrijf".

Er zijn verschillende elementen in het leerproces van een boer. Belangrijk is herkenning van patronen, met name de relatie tussen zijn eigen handelen en het resultaat in de praktijk. Een lerende boer reflecteert voortdurend op dit handelen en integreert daarin nieuwe kennis, indrukken van een bedrijfsbezoek, goede adviezen en schriftelijk informatie. Een melkveehouder mediteert minstens 3 uur per dag in de melkput.

Daar doet hij nieuwe ideeën op voor de toekomst. Plotseling ziet hij het licht, het kwartje valt en hij weet nu hoe hij zijn complexe management voor zijn bedrijfssituatie op elkaar af moet stemmen. Want dit is wat hij doet: het integreren van preventief management in een biologische situatie.

En de onderzoeker? Die loopt mee, kijkt mee en praat mee. Hij luistert, doet suggesties vanuit zijn kennis op deelgebieden en doet voorstellen om op een bedrijf zaken experimenteel te toetsen. Als een onderwerp werkelijk de uitdaging van de veehouder zelf is, dan wil hij wel een experiment doen, hoe risicovol ook. Maar de boer blijft de leider. Bioveem wil voorkomen dat onderzoekers en adviseurs op de stoel van de veehouder gaan zitten en hem te sterk sturen in zijn management. Een bescheiden opstelling met in het achterhoofd

Bioveem was met een stand aanwezig op de open dagen van de Waiboerhoeve in Lelystad op 27 en 28 september

de wetenschap dat niemand meer van het bedrijf weet dan de veehouder zelf. Dat is de insteek. Als dit lukt, is participatief actie onderzoek een leuke en effectieve methode om samen te werken en te leren.

Ton Baars, Louis Bolk Instituut

Zijn roeken intelligenter dan mensen?

Roeken zijn in staat om aanzienlijke schade aan te richten in biologische snijmais. Deze intelligente dieren zijn erg (vroeg) actief en laten zich moeilijk uit het veld slaan. Biologische boeren moeten soms letterlijk alle vormen van afschrikking uit de kast halen om te voorkomen dat ze opnieuw moeten zaaien.

Sinds de bescherming van de roek in 1977 is de populatie behoorlijk gegroeid. Het aantal broedparen in Nederland stabiliseert zich nu op circa 60.000. De vogels broeden meestal met enkele tientallen broedparen in kolonies, meest in Oost-Nederland. De landbouw heeft zowel voordeel als nadeel van roeken. De voordelen zitten in het feit dat roeken voor landbouwgewassen schadelijke insecten en onkruidzaden eten. Roeken foerageren vooral op grasland, op zoek

Door roeken veroorzaakte schade in een maisperceel

naar emelten, wormen, en andere insecten. Ze richten nauwelijks schade aan in gangbare snijmaisteelt (chemische zaadbehandeling), maar wel in gangbare teelt van poot aardappelen en granen. In het verleden zijn experimentjes gedaan met biologische zaadbehandeling in snijmaisteelt, maar daarvan is geen enkel effect waargenomen. Dit jaar is binnen Bioveem een pilot-onderzoek uitgevoerd, met name op de bedrijven van Pieter

Roeken zijn creatief, brutaal en moeilijk te verjagen

Boons in Raamsdonk en van Bennie Tomassen in Nederweert. Daarnaast hebben de biologen Marcel Huijser en Wim Adam een essentiële inhoudelijke bijdrage geleverd. Dit pilot-onderzoek is gebruikt voor een analyse van het roekenprobleem. Ook is de voerstrategie getest.

Het bleek dat de meeste schade terug te voeren is op baldadigheid van de roeken, d.w.z. schade-activiteit waarmee de dieren zelf geen voedsel

krijgen. Ze trekken plantjes uit terwijl er niets eetbaars meer voor hen aan zit. Waarom doen ze dit wel in biologische maïs en niet in gangbare maïs? Misschien heeft dit te maken met het principe van een foerageergebied. Wanneer een bepaald perceel is ingenomen als foerageergebied blijven ze daar komen. Bij die inname speelt het onbehandelde zaad waarschijnlijk een hoofdrol. Maar wellicht vinden de roeken ook de mechanische onkruidbestrijding erg aantrekkelijk of past de late zaaidatum van biologische maïs beter bij de broedperiode van de roeken.

Bij alle vormen van afschrikking is aanwezigheid van een 'boze' boer essentieel. Goede afschrikking kost dus veel tijd. Men kan ook investeren in apparatuur zoals een kanon, scarry-man (opblaaspop met sirene) en andere geluidsproducerende apparaten. Een goede afschrikkingstrategie en uitvoering leidt tot enige reductie van de schade, maar heeft ook een behoorlijk kostenplaatje.

Afschrikking is niet afdoende en dieronvriendelijk. Voor de start van het project lag er een suggestie om roeken op een nabij gelegen perceel bij te voeren en zo af te leiden van biologische maïs. Dit is gebeurd, maar er is nooit een roek bij het voer gesignaleerd. Tevens is in verschillende bakken een sortering voer aangeboden, maar ook hiervan is geen gebruik gemaakt.

De scarry-man is niet voldoende effectief, getuige de schade rondom de pop

Zowel de ervaringen met bijvoeren als die met afschrikking leiden tot de conclusie dat het foeragegedrag van roeken niet gemakkelijk is te beïnvloeden.

Roeken zijn doorzetters. We moeten dus iets slimmere bedenken. Suggesties daarvoor zijn welkom!!

Matteo de Visser, Praktijkonderzoek Veehouderij

colofon

In Bioveem bundelen veehouders, onderzoekers en adviseurs de komende jaren hun specifieke kennis, visies en vaardigheden.

Missie:

Gezamenlijk een unieke bijdrage leveren aan de versterking, ontwikkeling en uitbreiding van de biologische melkveehouderij in Nederland.

Bioveem is een initiatief van;

Praktijkonderzoek Veehouderij

De organisatie voor onderzoek en kennisoverdracht in de dagelijkse praktijk van de Nederlandse veehouderij. Onafhankelijk, Objectief en Open.

Louis Bolk Instituut

Pionier in wetenschappelijk onderzoek en vernieuwing van de biologische landbouw, voeding en geneeskunde. Verbindt Wetenschap met Ecologie, Ethiek en Landbouwpraktijk.

DLV-adviesgroep n.v.

Grensverleggende advisering door continue vernieuwing in ondernemerschap Direct en flexibel inspelen op veranderende markten en tegemoet te komen aan specifieke wensen van opdrachtgevers

In samenwerking met: GD, PRI, LEI en ID.

Bioveem Secretariaat

Postbus 2176
8203 AD Lelystad
Telefoon 0320-293211
Fax 0320-241584
Bioveem@pv.agro.nl

Redactie

C. Staal PV, Lelystad

Ontwerp en vormgeving

het Effect communicatiebureau

Druk

Dukkerij Cabri B.V. Lelystad

Gratis exemplaren van de nieuwsbrief zijn aan te vragen bij het secretariaat.

Overname van artikelen is toegestaan mits voorzien van duidelijke bronvermelding.